O’ZBEKISTONDA AXBOROT XAVFSIZLIGINING MA’NAVIY VA HUQUQIY ASOSLARI

Ahmadjanova
Muazzam Islomjanovna

Namangan Davlat
Pedagogika instituti

stajyor-o‘qituvchisi

muazzamahmadjanova70@gmail.com

Namangan Davlat
Pedagogika instituti

S.Ped.au-24
talabasi

Hajimatova Halima
Abdusamad qizi

h.hajimatova@gmail.com

Annotatsiya: Davlatning axborot xavfsizligini ta’minlash muammosi milliy xavfsizlikni ta’minlashning asosiy va ajralmas qismi bo‘lib, axborot himoyasi esa davlatning birlamchi prioritet masalalariga aylanmoqda. Hozirgi kunda xavfsizlikning bir qancha yo‘nalishlarini qayd etish mumkin. Axborotning muhimlik darajasi qadim zamonlardan ma’lum. Shuning uchun ham qadimda axborotni himoyalash uchun turli xil usullar qo‘llanilgan. Zamonaviy axborot- kommunikatsiyalar texnologiyalarining

yutuqlari himoya uslublarining bir qator zaruriy instrumental vositalarini yaratish imkonini berdi. Axborotni himoyalovchi instrumental vositalar deganda dasturlash, dasturiy-apparatli va apparatli vositalar tushuniladi.

Tayanch so‘zlar: Axborot, axborot xavfsizligi, maxfiylik, yaxlitlik, autentifikatsiya, axborotning hayotiy davri, axborotni himoyalashning dasturiy-matematik elementi, axborot xavfsizligi, tarmoq, axborot infratuzilmasi.

Mamlakatimiz milliy iqtisodining hech bir tarmog‘i samarali va mo‘tadil tashkil qilingan axborot infratuzilmasisiz faoliyat ko‘rsatishi mumkin emas. Hozirgi kunda milliy axborot resurslari har bir davlatning iqtisodiy va harbiy salohiyatini tashkil qiluvchi omillaridan biri bo‘lib xizmat qilmoqda. Ushbu resursdan samarali foydalanish mamlakat xavfsizligini va demokratik axborotlashgan jamiyatni muvaffaqiyatli shakllantirishni ta'minlaydi. Bunday jamiyatda axborot almashuvi tezligi yuksaladi, axborotni yig‘ish, saqlash, qayta ishlash va ulardan foydalanish bo‘yicha ilg‘or axborot-kommunikatsiyalarni qo‘llash kengayadi. Turli xildagi axborot xududiy joylashishidan qatiy nazar bizning kundalik hayotimizga internet xalqaro kompyuter tarmog‘i orqali kirib keldi. Axborotlashgan jamiyat ushbu kompyuter tarmog‘i orqali tezlik bilan shakllanib bormoqda. Axborot dunyosiga sayohat qilishda davlat chegaralari degan tushuncha yo‘qolib bormoqda. Jahon kompyuter tarmog‘i davlat boshqaruvini tubdan o‘zgartirmoqda, ya'ni davlat axborotning tarqalishi mexanizmini boshqara olmay qolmoqda. Shuning uchun ham mavjud axborotga noqonuniy kirish, ulardan foyddlanish va yo‘qotish kabi muammolar dolzarb bo‘lib qoldi. Bularning bari shaxs, jamiyat va davlatning axborot xavfsizligi darajasining pasayishiga olib kelmoqda. Davlatning axborot xavfsizligini ta’minlash muammosi milliy xavfsizlikni ta’minlashning asosiy va ajralmas qismi bo‘lib, axborot himoyasi esa davlatning birlamchi prioritet masalalariga aylanmoqda. Hozirgi kunda xavfsizlikning bir qancha yo‘nalishlarini qayd etish mumkin. Axborotning muhimlik darajasi qadim zamonlardan ma’lum. Shuning uchun ham qadimda chegarasida axborotni himoyalash uchun turli xil usullar qo‘llanilgan. Ulardan biri - sirli yozuvdir.

Undagi xabarni xabar yuborilgan manzil egasidan boshqa shaxs o‘qiy olmagan. Asrlar davomida bu san’at-sirli yozuv jamiyatning yuqori tabaqalari, davlatning elchixona rezidentsiyalari va razvedka missiyalaridan tashqariga chiqmagan. Faqat bir necha o‘nqiymatiga ega bo‘ldi va keng tarqaladigan mahsulotga aylandi. Uni endilikda ishlab chiqaradilar, saqlaydilar, uzatishadi, sotadilar va sotib oladilar. Bulardan tashqari uni o‘g‘irlaydilar, buzib talqin etadilar va soxtalashtiradilar. Shunday qilib, axborotni himoyalash zaruriyati tug‘iladi. Axborotni qayta ishlash sanoatining paydo bo‘lishi axborotni himoyalash sanoatining paydo bo‘lishiga olib keladi. Avtomatlashtirilgan axborot tizimlarida axborot o‘zining hayotiy davriga ega bo‘ladi. Bu davr uni yaratish, undan foydalanish va kerak bo‘lmaganda yo‘qotishdan iboratdir . Axborot hayotiy davrining har bir bosqichida ularning himoyalanganlik darajasi turlicha baholanadi. Axborotning hayotiy davri maxfiy va qimmatbaho axborotga ruxsatsiz kirishdan himoyalash eng muhim vazifalardan biri sanaladi. Kompyuter egalari va foydalanuvchilarning mulkiy huquqlarini himoyalash-bu ishlab chiqarilayotgan axborotni jiddiy iqtisodiy va boshqa moddiy hamda nomoddiy zararlar keltirishi mumkin bo‘lgan turli kirishlar va o‘g‘irlashlardan himoyalashdir. Axborot xavfsizligi deb ma'lumotlarni yo‘qotish va o‘zgartirishga yunaltirilgan tabiiy yoki sun'iy xossali tasodifiy va qasddan ta'sirlardan har qanday tashuvchilarda axborotning himoyalanganligiga aytiladi. Ilgarigi xavf faqatgina konfidentsial (maxfiy) xabarlar va hujjatlarni o‘g‘irlash yoki nusxa olishdan iborat bo‘lsa, hozirgi paytdagi xavf esa kompyuter ma’lumotlari to‘plami, elektron ma'lumotlar, elektron massivlardan ularning egasidan ruxsat oAxborotning himoyasi deb boshqarish va ishlab chiqarish faoliyatining axborot xavfsizligini ta’minlovchi va tashkilot axborot zaxiralarining yaxlitliligi, ishonchliligi, foydalanish osonligi va maxfiyligini ta’minlovchi qatiy reglamentlangan dinamik texnologik jarayonga aytiladi. Axborotning egasiga, foydalanuvchisiga va boshqa shaxsga zarar yetkazmoqchi bo‘lgan nohuquqiy muomaladan har qanday hujjatlashtirilgan, ya'ni identifikatsiya qilish imkonini beruvchi rekvizitlari qo‘yilgan holda moddiy jismda qayd etilgan axborot

himoyalanishi kerak. Axborot xavfsizligi nuqtai nazaridan axborotni quyidagicha turkumlash mumkin:

• maxfiylik-aniq bir axborotga faqat tegishli shaxslar doirasigina kirishi mumkinligi, ya'ni foydalanilishi qonuniy xujjatlarga muvofiq cheklab qo‘yilib, hujjatlashtirilganligi kafolati. Bu bandning buzilishi o‘g‘irlik yoki axborotni oshkor qilish deyiladi;

• konfidentsial

• yaxlitlik-axborot boshlang‘ich ko‘rinishda ekanligi, ya'ni uni saqlash va uzatishda ruxsat etilmagan o‘zgarishlar qilinmaganligi kafolati. Bu bandning buzilishi axborotni soxtalashtirish deyiladi;

• autentifikatsiya-axborot zaxirasi egasi deb e'lon qilingan shaxs haqiqatan ham axborotning egasi ekanligiga beriladigan kafolat. Bu bandning buzilishi xabar muallifini soxtalashtirish deyiladi;

• apellyatsiya qilishlik-yetarlicha murakkab kategoriya, lekin elektron biznesda keng ko‘llaniladi. Kerak bo‘lganda xabarning muallifi kimligini isbotlash mumkinligi kafolati. Yuqoridagidek, axborot tizimiga nisbatan quyidagacha tasnifni keltirish mumkin: Ishonchlilik-tizim me’yoriy va g‘ayri tabiiy hollarda rejalashtiriganidek o‘zini tutishlik kafolati; aniqlilik- hamma buyruqlarni aniq va to‘liq bajarish kafolati; tizimga kirishni nazorat qilish -turli shaxs guruhlari axborot manbalariga har xil kirishga egaligi bajarilishlik kafolati; va bunday kirishga cheklashlar doim nazorat qilinishi-istalgan paytda dastur majmuasining xohlagan qismini to‘liq tekshirish mumkinligi kafolati; identifikatsiyalashni nazorat qilish-hozir tizimga ulangan mijoz aniq o‘zini kim deb atagan bo‘lsa, aniq o‘sha ekanligining kafolati.[1]

Axborotni himoyalashning maqsadlari quyidagilardan iborat:

• Axborotning kelishuvsiz chiqib ketishi, o‘g‘irlanishi, yo‘qotilishi, o‘zgartirilishi, soxtalashtirilishlarning oldini olish;

• shaxs, jamiyat, davlat xavfsizliligiga bo‘lgan xavf-xatarning oldini olish;

- axborotni yo‘q qilish, o‘zgartirish, soxtalashtirish, nusxa ko‘chirish, to‘siqlash bo‘yicha ruxsat etilmagan harakatlarning oldini olish;

- xujjatlashtirilgan axborotning miqdori sifatida huquqiy tartibini ta'minlovchi, axborot zaxirasi va axborot tizimiga aralashuvlarning ko‘rinishlarining oldini olish; har qanday noqonuniy

- axborot tizimida mavjud bo‘lgan shaxsiy ma'lumotlarning shaxsiy maxfiyligini va konfidentsialligini saqlovchi xuquqlarini himoyalash; fuqarolarning konstitutsion

- davlat sirini, qonunchilikka mos hujjatlashtirilgan axborotning konfidentsialligini saqlashlik-ishonchliligi, tarqatilishi mumkin emasligi, maxfiyligi kafolatilmasdan foydalanishdir. Bulardan tashqari, bu harakatlardan moddiy foyda olishga intilish ham rivojlandi.[2]

Ilmiy va amaliy tekshirishlar natijalarini umumlashtirish natijasida axborotga nisbatan xavf-xatarlarni quyidagicha tasniflash mumkin. Xavfsizlik siyosatining eng asosiy vazifalaridan biri himoya tizimida potentsiaxavfli joylarni topish va ularni bartaraf etish hisoblanadi. Tekshirishlar shuni ko‘rsatadiki, tarmoqdagi eng katta xavflar - bu ruxsatsiz kirishga mo‘ljallangan maxsus dasturlar, kompyuter viruslari va dasturning ichiga joylashtirilgan maxsus kodlar bo‘lib, ular kompyuter tarmoqlarining barcha ob'ektlari uchun katta xavf tug‘diradi. Zamonaviy axborot-kommunikatsiyalar texnologiyalarining yutuqlari himoya uslublarining bir qator zaruriy instrumental vositalarini yaratish imkonini berdi. Axborotni himoyalovchi instrumental vositalar deganda dasturlash, dasturiy- apparatli va apparatli vositalar tushuniladi.[3] Ularning funktsional to‘ldirilishi xavfsizlik xizmatlari oldiga qo‘yilgan axborotlarni himoyalash masalalarini yechishda samaralidir. Hozirgi kunda tarmoq xavfsizligini nazorat qilish texnik vositalarining juda keng spektri ishlab chiqarilgan. Axborotni himoyalash tizimlari Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ommaviy ravishda qog‘ozsiz avtomatlashtirilgan asosda boshqarilishi sababli axborot xavfsizligini ta'minlash murakkablashib va muhimlashib bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shamsiddinov, G‘iyosjon, and Temurbek Zarifov. "GLOBAL TARMOQ QURISHDA TARMOQ QURILMALARIDAN FOYDALANISH” .

2. Shamsiddinov, G‘iyosjon, Jasmina Murodulloyeva, and Umida Nurmaxmatova. "YASHIL IQTISODIYOT VA YO ‘NALISHLARI BO ‘YICHA TA’LIM DASTURLARINI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMLARI."

3. Shamsiddinov, G‘iyosjon, Umida Nurmaxmatova, and Durdona Turayeva. "INFORMATIKA VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING TA’LIM JARAYONIDAGI O‘RNI."

4. Shamsiddinov, G‘iyosjon, Umida Nurmaxmatova, and Durdona Turayeva. "INFORMATIKA VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING TA’LIM JARAYONIDAGI O‘RNI."

5. Shamsiddinov, G‘iyosjon, Jasmina Murodulloyeva, and Durdona Turayeva. "GLOBAL IQLIM O ‘ZGARISHI SHAROITIDA EKOLOGIK BARQARORLIKNI SAQLASHNING ZAMONAVIY, INNOVATSION USULLARI.

6. SHAMSIDDINOV G‘IYOSJON HUSNIDDIN O‘G‘LI. Chiziqli dasturlash nazariyasi usullari. Buxoro davlat pedagogika instituti FIZIKA, MATEMATIKA VA INFORMATION TEXNOLOGIYALARNING INNAVATSIOAN RIVOJLANISHDAGI O‘RNI” Respublika ilmiy-nazariy anjumani. 2023/12/22.

7. SHAMSIDDINOV G‘IYOSJON HUSNIDDIN O‘G‘LI. Qo‘qoqn davlat pedagogika instituti "Zamonaviy fan va ta’lim-tarbiya: muammo va yechimlari” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari". 2022/11/25. Ст-81-83